

kiállítás

Kiállítási enteriőr. Cizkányműmia egy koporsóban és más kincsek, 2019
© KHM-Museumsverband

REGŐS CSILLA

A REND ÉLMÉNYE¹

WES ANDERSON ÉS JUMAN MALOUF VÁLOGATÁSA

A BÉCSI KUNSTKAMMER GYŰJTEMÉNYÉBŐL

„Lacking something rather than knowing something”

– Wes Anderson²

Cickánymúmia
egy koporsóban
és más kincsek
című tárlat

TA bécsi Kunsthistorisches Museum és Wes Anderson, Juman Malouf kurátorok együttműködésében született *Cickánymúmia egy koporsóban és más kincsek* című tárlat leírható a hiány jeleinek kimerítő felsorolásával. A pazar burjánzásban – „őrült beszéd, de van benne rendszer” – mégis kirajzolódik a tudományosság látszatától elemileg és vélhetően tudatosan megfosztott *Kunstkammer* látványa. Láthatóvá válik a gyűjtő kézjegye és a gyűjtés 16–17. századi társadalomtörténeti panorámája. Vajon a kiállításban felsejlő hiányjelek a rend általános hiányát jelentik-e? Választ adhat-e a kérdésre az egyes kiállított tárgyak történetileg vagy archeológiailag pontos beazonosítása? Talán a műveltségünk, de sokkal inkább a rendre törekvő belső igényünk az, ami a kabineteket körbejárva górcső alá került.

a kiállításban
szándékosan üresen
hagyott vitrin
maga is műtárgy,
nagysága
és patinája miatt
nem hagyhatja el
a múzeumi termet

¶ Az 1800-as évek végéről származó, a bécsi múzeum újkori rendezésével azonos korú hatalmas üvegszekrény, a kiállításban szándékosan üresen hagyott vitrin maga is műtárgy. Nagysága és patinája miatt nem hagyhatja el a múzeumi termet. S kényszerű maradásában ez az üresen álló vitrin valójában reflexiója a vele szemben álló tárlóknak, amelyekben megcsodálható nemcsak egy-egy korabeli kegy- és használati tárgy, úgymint Biblia, kereszt, kalap vagy jogar, hanem azoknak sokszor mives ládája, doboza, borítása is, hogy sajátos esztétikájukban, egyfajta másodvonalbeli műtárgyként maguk is a gyűjtés tárgyaivá válhassanak – az idő múltával immár saját jogon. A kitüntetett hely (a vitrin mint múzeum) és a tárlókban közszemlére tett, kitüntetett tárgy a maga elzártságában soha többé nem mutatkozhat meg eredeti valójában, hiszen a dolgok *egyszeri létezése* megismételhetetlen, amiképpen a tárgy csak a megalkotása pillanatában létezik. Míg a kiállításban szereplő tárgyak tucatnyi bécsi gyűjteményből³ a kurátorok hosszas válogatásának eredményeképpen mind saját jogon kerültek ide, addig a leletek, tárgyak és művek *archívumként* való megjelenítése – ahogyan a tárgyfeliratok hiányából és a hagyományos kategóriák elvetéséből alkalmilag következik – egyneművé avatja a tárgyak összességét.

¶ Az 1666-ban, I. Leopold idejében készült festmény uralkodói vacsoraasztalt ábrázol, amelynél az udvari etikett szabályainak megfelelően öltözött nők és férfiak,

Míg ma közgyűjteményekről beszélünk, addig biztosak lehetünk benne, hogy a 16–17. századi udvari gyűjtések olyan főúri kiváltságok voltak, melyek aligha céloztak magasztos társadalmi eszméket.

a gyűjtés kategóriáit is alapjaiban határozták meg nemcsak a korabeli társadalmi, gazdasági, de gender-folyamatok is

viselkedésükben vélhetően szigorú szabályokat követve fogyasztják vacsorájukat. A kitüntetett alkalom (akárcsak a múzeumi vitrin) és az egybegyűltek társadalmi helyzete (akárcsak a gyűjteményi ritkaság) nem kritika tárgya. Ám miként arra Susan Pearce egy helyen felhívja a figyelmet: a gyűjtés mint önreflexió, önreprezentáció jellegzetesen európai koncepció, és a gyűjtés kategóriáit is alapjaiban határozták meg nemcsak a korabeli társadalmi, gazdasági, de genderfolyamatok is.⁴

a gondosan elzárt kabinetekben felhalmozott gazdag tárgyi összetétel legfőbb szervezőelve a gyűjtő ízlése és anyagi helyzete volt, így a kincsek és ritkaságok tárházai (sokszor komoly piacokon cserélve gazdát) a későbbi századokban olyan hatalmi reprezentáció szerepét töltötték be, ami a legjelentősebb európai uralkodók udvarait egyként meghatározták

¶ A féldrágakövekből készült miniatűr büsztöket felsorakoztató, a filozófusokat megidéző kabinet pirosra kárpitozott külső falába mélyesztve – alig észrevehetően – egyetlen szobor került: az *Impertinencia* színezett ónból készült 17. századi allegorikus szobra. A kipirult arcú, pőrén hagyott nőalak egy méretes sündisznón ül, kezében bőségszaru. Az éhségében és szomjúságában örök szenvedésre ítélt Tantalosz megidézése utal a szenvedélye és telhetetlensége miatt megkülönböztetett, kárhoztatott ember sorsára. Mindez elszalaszthatatlan lehetőséget kínál a szubjektív gyűjtéssel kapcsolatos néhány lényeges tény rögzítéséhez. A szenvedélyes kíváncsiság különösen fontos a gyűjtésről való beszédben – írja Nicholas Thomas Cook kapitány a gyarmatosító időszakot meghatározó utazásainak a gyűjtés kultúrájára vonatkozó vizsgálatai során. Mert míg ma közgyűjteményekről beszélünk, addig biztosak lehetünk benne, hogy a 16–17. századi udvari gyűjtések olyan főúri kiváltságok voltak, melyek aligha céloztak magasztos társadalmi eszméket. A gondosan elzárt kabinetekben felhalmozott gazdag tárgyi összetétel legfőbb szervezőelve a gyűjtő ízlése és anyagi helyzete volt, így a kincsek és ritkaságok tárházai (sokszor komoly piacokon cserélve gazdát) a későbbi századokban olyan hatalmi reprezentáció szerepét töltötték be, ami a legjelentősebb európai uralkodók udvarait egyként meghatározták.

¶ Szembetűnő, hogy a kiállításban nem jelennek meg a korabeli tudományok attribútumai; nincsenek térképek, amelyek az egyes korszakok ismert világképét bemutatathatnák, nincsenek csillagászati vagy földméréssel kapcsolatos eszközök, sem az egyes tudománykorszakok általános állapotára, megítélésére vonatkozó utalások. A felvonultatott tárgyak és alkotások egyrészt az időből kiragadottan tűnnek fel (a dolgok *a priori* felmutatása), másrészt a szabad asszociációkon nyugvó, a pusztá hasonlóságokat jeleként értelmező gondolkodás

Kiállítási enteriőr, Cickánymúmia egy koporsóban és más kincsek, 2019
© KHM-Museumsverband

Kiállítási enteriőr, Cickánymúmia egy koporsóban és más kincsek, 2019
© KHM-Museumsverband

paradigmatikus eszközei. Akárcsak a reneszánsz tudás, a foucault-i *episzthémé* tárgyi szemléltetői. A laza kiállítási szövet, a kurátorok teremtette rendezőelv maga is *gyöngye* struktúra, amely ugyanúgy *három elem szabad összeillesztésében látja a rend alakítását: a régiekhez való viszony, a csodálatos iránti vonzalom és egy független racionalitás irányában ébredt figyelem (melyben önmagunkra ismerhetünk)*, amiképpen Foucault adja jellemzését a 16. századi gondolkodás feltételezett rendszerének.⁵ Mindez pedig ebben a kiállításban nem véletlen.

a hasonlóság
teremtette
biztonságos
egység, a kiállított
tárgyakat
egyedülként
összekötő elem,
a zöld szín nem
egyszerűen
értelmezési
küszöb a kiállítás
játékterében

¶ A 17. századi, Prágában készült különös ritkaság, a smaragdból készült edény a zöld kabinet központi eleme, körülötte pedig minden egyes kiállított tárgy – legyen az ásvány, drágakő, egyiptomi szobor, maszk, használati tárgy vagy ékszer – hasonló zöld színben pompázik. A hasonlóság teremtette biztonságos egység, a kiállított tárgyakat egyedülként összekötő elem, a zöld szín nem egyszerűen *értelmezési küszöb* a kiállítás játékterében. Az írásbeliség elterjedése előtti korszak a gondolatot és érzelmeket szorosan együtt működtető képzeletgazdagsága ennek a rendelménynek az alapja. Mert míg a kurátorok gyűjtése felvonultatja a szem és az értelem számára a 16. század előtti tudás szétszóródott elemeit, megkísérli újratereíteni a tudástól megszabadított látást, s egyúttal valamifajta nézhető filozófia⁶ perspektíváit. (Pierre Bourdieu a műalkotás szemrevételezése kapcsán a teória, a látás *theorein* görög eredetére utal, amikor az esztétikai látást mint *tiszta tekintetet* tételezi.)⁷ S ahogy pedig neveket kapnak a tárgyak és beszélni kezdenék a látottakról – amiként a kiállításban szereplő kis szarkofág is csak jelöli az egykori cickánymúmia valamikori helyét, akárcsak a Foucault idézte „*hajléktalan szavak*” – elveszik a tárgyakkal alkalmilag teremtett néma kapcsolat.

¶ A Kunsthistorisches Museum legfelső emeleti termeiben éppen a kiállítással egy időben volt látható tíz nagyméretű kárpitterv, amelyet Jan Cornelisz Vermeyen holland festő V. Károly megrendelésére készített a Hajreddin Barbarossa berber herceg elleni 1534-es tuniszi hadjárat győzelmének megörökítésére. A *Habsburgok uralkodása Észak-Afrikában*⁸ című tárlaton a négyszáz hajóval és mintegy harmincezer katonával bonyolított ütközet leírásából kiderül, hogy az uralkodó szívesen tekintett küldetésére keresztes hadjáratként, miként a Nyugatot hivatott megvédeni az ottomán birodalom terjeszkedésétől, az is kitűnik továbbá,

A gyakran többszörös másolatok útján készített, az európai ízléshez alakított képes beszámolók, illusztrációk a maguk kiragadottságában elfedték a leletek eredetét, kontextusát, sokszor történeti és helyi társadalmi jelentőségét.

Kiállítási enteriőr. Cékányműmia egy koporsóban és más kincsek, 2019
© KHM-Museumsverband

hogyan az uralkodó hosszú időre megvetette lábát a kontinensen. Az ütközet után majdnem tizenegy évvel készült kárpittervek – Jan Vermeyen számos rajzzal tért haza a keleti hadjáratból, így szinte haditudósítóként értesít az eseményekről – a harc, a kereskedelem és a katonák, szolgák mindennapi életének részleteit is megörökítik.

¶ Az 1500-as évektől a gyarmatosítók felfedezőútjai sok szempontból szolgálták a mai értelemben vett tudományos módszerekhez elengedhetetlen kutatás eszközeként. Nemcsak kuriózumoknak számító tárgyi leleteket, de úti leírásokat, metszeteket is hoztak a távoli vidékekről. A gyakran többszörös másolatok útján készített, az európai ízléshez alakított képes beszámolók, illusztrációk a maguk kiragadottságában elfedték a leletek eredetét, kontextusát, sokszor történeti és helyi társadalmi jelentőségét. S míg nem elsősorban a tudományt szolgálták ezek a felfedezések és hadjáratok, végül mégis a tudomány nevében legitimálták a felhalmozott leletek az egzotikus tárgyak tömeges és kritikátlan begyűjtését.⁹

¶ Egy idén márciusban megjelent londoni cikk¹⁰ szerint egy másik kuriozitás-gyűjtemény, az oxfordi Pitt Rivers Múzeum felülvizsgálja a gyűjtemény egyik legismertebb etnográfiai ritkasága, az úgynevezett zsugorított fejek múzeumi bemutatását. A *zanza* a perui és ecuadori törzsek rituális áldozatbemutatása, melyben az ellenség fejét preparálják úgy, hogy az egészen kis méretre zsugorodik. A hiedelem szerint az így kikészített fejek az ellenség erejét szimbolizálva a törzs vadászait erősítik. Az 1800-as évek közepe óta a kifejezetten edukációs céllal nyilvános gyűjtemény ma is látható vitrinfelirata hirdeti: *Treatment of Dead Enemies*, ami szinte gúnyos szójátéknak tűnik.¹¹

¶ A 16–18. századi gyűjtés hagyománya egyfelől annak illúziója, hogy a javak birtoklása egyben a hozzájuk kapcsolódó tudás megszerzését is jelenti. (II. Rudolf mesés prágai kincstárának történeti elemzői gyakran utalnak arra, hogy az uralkodó okkult tudományok gyakorlására használhatta gyűjteményét.)¹² Másrészt azé a vélekedése, hogy a kuriozitás, a ritkaság nevében a begyűjtött tárgyak és ereklyék értelmezése a tárgy birtokosának rendelkezésére áll.

¶ Éppen ezért ígéretes, hogy nem lepleződik le a világ reprezentációjának, a kiállításban fellelhető alkotások és tárgyi elemek mikro- és makrokozmoszának egyetlen ma érvényes algoritmusa. S mint a tárgyról való beszédben, itt is Wittgenstein nyelvi kategóriái érvényesek: egy-egy szónak nincs sajátos, rögzült jelentése, hanem attól függően van helye, hogy milyen kontextusba kerül. A tárgyak története mozgásban van. Az értelmezés pedig olyan személyes feladat, amit minden korban újra el kell végezni. Míg tehát Wes Anderson és Juman Malouf tárlata megfosztja látogatóját annak reményétől, hogy válogatásuk

a tárgyak története
mozgásban van

az értelmezés pedig
olyan személyes
feladat, amit
minden korban újra
el kell végezni

tárgyai, alkotásai között feltétlenül történeti kapcsolódási pontokat kereshessen, a szubjektív gyűjtés átjárását enged az újrendszerelés ártatlan állapotába, mely maga kevésbé rend (rendszer), hanem kemény munka a szabadságért.¹³

Jegyzetek

- [1] A szövegben Michel Foucault: *A szavak és dolgok. A társadalomtudományok archeológiája* és *A tudás archeológiája* könyvében szereplő fogalmakat és szóösszetételeket szabadon használom, és minden esetben kurzívval jelölöm. A történeti a priori és az archívum, a dokumentum fogalmak használatával kapcsolatosan lásd Sutyák Tibor: *Az archívum problémája Foucault gondolkodásában* című tanulmánya, *Helikon*, 2014/3.
- [2] Elhangzott Wes Anderson tárlatvezetése során, Juman Malouf és Jasper Sharp a kiállítás gyűjteményi kurátora társaságában. Az audioguide 2019. április 29-ig volt elérhető.
- [3] Többek között, de nem kizárólag a bécsi Természettudományi Múzeum, a Theatermuseum, a Weltmuseum és az innsbrucki Schloss Ambras gyűjteményeiből.
- [4] A szerző a késő viktoriánus kori nő társaságbeli megjelenését és megítélését hozza összefüggésbe a gyűjtés természetével: „general idea of look but not touch is central to the situation, and generates a great deal of emotional tension, in which (...) collections play their part.” In: Susan M. Pearce: *Engendering Collections in On Collecting*, Routledge, London–New York, 199.
- [5] Michel Foucault: *A szavak és a dolgok, A társadalomtudományok antropológiája*, 51.
- [6] Szilágyi Ákos szókapcsolata. Elhangzott Almási Miklós *Ami bennünk van* című könyvének bemutatóján. [youtube.com/watch?v=fHffIR7IRRo&t=778s](https://www.youtube.com/watch?v=fHffIR7IRRo&t=778s).
- [7] Pierre Bourdieu „pure gaze” – Art and Theory in Tony Benett: *The Birth of the Museum*, Routledge, London–New York, 163.
- [8] Die habsburgische Herrschaft in Nordafrika, Kunsthistorisches Museum, Bécs, 2019. márc.
- [9] Nicholas Thomas: *Licensed Curiosity: Cook's Pacific Voyages in Culture of Collecting* (szerk.: John Elsner–Roger Cardinal), Reaktion Books, 1994, 122.
- [10] theartnewspaper.com/news/oxford-museum-rethinks-famed-display-of-shrunken-heads.
- [11] *Treatment* angol kifejezés egyszerre jelent bánásmódot és kezelést, kikészítést is.
- [12] Thomas D. Kaufmann: *The Collections of the Austrian Habsburgs in Culture of Collecting* (szerk.: John Elsner–Roger Cardinal), Reaktion Books, 1994, 145.
- [13] „A történeti elemzést a folytonosságról szóló beszéddé, az emberi tudatot pedig minden történéssé és minden cselekvés eredeti alanyává tenni, ez egyugyanazon gondolatrendszer két oldala.” Foucault ilyen értelemben a történelem folyamatosságának tételeként írja le: „nem rendszer, hanem kemény munka a szabadságért.” Michel Foucault: *A tudás archeológiája*, *Atlantisz*, 2001, 21.

